

פרק 17 – אישור: הצוללת הבדויה

המועצה לביטחון לאומי (NSC) הורתה במזכר NSC 5412/1 על הקמת קבוצה מיוחדת 5412.¹ בתזכיר מ-2 ביוני 1964 שכותרתו "תזכיר פעולה של ביטחון לאומי מס. 303" שונה שמה של קבוצה מיוחדת 5412 לוועדה 303.² במסמך מודפס סודי "לעיניך בלבד" של גוף זה מ-10 באפריל 1967 נאמר:

10 באפריל 1967

תזכיר לרשומות

הנושא: פרוטוקול ישיבת ועדה 303 ב-7 באפריל 1967

נוכחים: מר רוטטאו, השגריר קוהלר מר ואנס ואדמירל טיילור

גנרל רלף ד. סטיקלי נכח בשביל פריט 1.³

מר וויליאם ברו נכח בשביל פריט 2.⁴

1. הצעת משרד ההגנה

גנרל רלף ד. סטיקלי תידרך את הוועדה על מיזם סודי של משרד ההגנה המכונה FRONTLET 615. לאחר מספר שאלות, שבחנו שיטות אלטרנטיביות למילוי הדרישות והערכה של דחיפות המשימה הנוכחית, אושרה ההצעה על ידי ראשי הוועדה.⁵

צוללת בתוך מימי רע"ם [בכתב יד]

התזכיר מתייחס לפריטים 1 ו-2, אבל מופיע בו רק פריט 1, "הצעת משרד ההגנה". הטקסט של ההצעה הוקף בקו, ולרוחב העמוד, כמצוין לעיל, נכתבו ביד המילים "צוללת בתוך מימי רע"ם". לא ידוע מי כתב מילים נוספות אלה ומתי.

בהנחה ש-FRONTLET 615 היה אישור מ-10 באפריל 1967 להחדיר בחשאי צוללת למים הטריטוריאליים של רע"ם (מצרים), אישור זה ניתן 44 יום לפני ש"ליברטי" קיבלה פקודות לנוע ממקומה באבידג'אן בחוף השנהב למזרח הים התיכון, 56 יום לפני תחילת מלחמת ששת הימים ו-59 יום לפני התקיפה ב-8 ביוני 1967. אף אל פי כן, המאמינים בקונספירציית הצוללת מסתמכים על המילים "צוללת בתוך מימי רע"ם" כהוכחה לכך שלא זו בלבד שנמצאה שם צוללת אמריקנית, אלא שהיא גם צילמה את התקיפה, וכי צילומים אלה מוכיחים שהתקיפה היתה מכוונת.

במהלך השנים נתרקמו כמה סיפורים. הראשון בהם סופר על ידי ג'יימס אנס, שטען כי צוללת אמריקנית נמצאה בטווח תצפית פריסקופ מ"ליברטי" בשעת התקיפה, כלהלן:

אנשי צוללת אמריקנית, שהעלתה במהירות פריסקופ מעל פני המים, ראו מטוסי סילון תוקפים את "ליברטי" גלים-גלים. פקודות מפורשות מנעו כל פעולה שהיתה עלולה להסגיר את נוכחותם. הם לא יכלו לעזור לנו ולא יכלו לשבור את דממת הרדיו כדי לקרוא לעזרה. מפקד הצוללת, מתוסכל וכועס, הפעיל מצלמת פריסקופ שהסריטה את הטראומה של "ליברטי". הוא לא יכול לעשות יותר מזה.¹

[הערת שוליים 1 של אנס] סיפור זה הגיע אלי בראשונה מאיש צוות הצוללת, שסיפר אותו באימפולסיביות בקפטריה בבית החולים הימי בפורטסמות כמה שבועות אחרי התקיפה. דומה, שדיווח זה הסביר את הסימנים שראיתי על המפה במרכז התיאום, בנוסף לדיווחים על תצפיות של פריסקופים, שרווחו באוניה ביום התקיפה. מאז התקיפה, אישרו 3 אנשים, שבתוקף מעמדם יכלו לדעת את הסיפור, כי הצוללת פעלה ליד "ליברטי", אם כי שום אדם אמין לא אישר את הדיווח שנלקחו תצלומים.⁶

ב-1997 פירסם אנס מאמר שכותרתו "יו.א.א.ס. 'ליברטי': צילומי פריסקופ עשויים לבסוף לחשוף את האמת",⁷ שבו זיהה את הצוללת כ"אמברג'ק", בהתבססו על "איש צוות בכיר יחסית של הצוללת, שלא הסכים למסור את שמו או לדבר איתנו מלבד דרך צד שלישי". אנס טען באמצעות עדות שמיעה מצד שלישי, כי "אמברג'ק" היתה רק אחת מ-5 צוללות שפעלו בגזרת רצועת עזה, וכי האחרות היו יו.א.א.ס. "טרוטה", יו.א.א.ס. "רקווין", צוללת צרפתית, וצוללת איטלקית.

סיפורים שונים קובעים שהצוללת היתה "אמברג'ק" (SS 522), "אנדרו ג'קסון" (SSBN 619),⁸ "טרוטה" (SS 421),⁹ או "רקווין" (SS 451).¹⁰ בהנחה שצוללת של ארה"ב אכן נמצאה באזור בזמן התקיפה, מה היא יכלה לשמוע או לראות ולתרום בכך תשובה לשאלה האם התקיפה היתה צעד מכוון נגד אוניה הידועה כאמריקנית? אנס כתב: "צילומים שבוצעו מהצוללת יכולים להוכיח מה שקרה". הוא מצטט 4 אנשי צוות אלמונים של צוללת, שכולם, כביכול, טענו ש"אמברג'ק" היתה "קרובה מאוד" או "כמעט מתחת" "ליברטי".¹¹ הוא גם אמר: "איש מ-4 אלה לא היה בטוח שצולמו תמונות". אם צולמו תמונות, איזה מין מראה נשקף "כמעט מתחת 'ליברטי'?" ואם יש ראיות כאלה משל צוללת, היכן הן?

הטכנולוגיה התת-ימית בימינו התקדמה מאוד מאז 1967. באותם ימים רק אדם אחד יכול להשקיף דרך הפריסקופ של הצוללת, שהעניק שדה ראייה מוגבל מאוד של פני המים או פיסת שמים. היתה יכולת מוגבלת לצלם תמונות (ואולי סרט) דרך הפריסקופ. לא היתה יכולת כלשהי להקשיב דרך הפריסקופ לרעשים על פני הים, או ליירט תקשורת רדיו. יתכן שהצוללת יכלה לפרוש מעל לפני הים אנטנה שהיתה עשויה ליירט תשדורות רדיו תג"ם או תא"ג במרחק קבוע ומצומצם ביותר,¹² אבל מספרי מיתוס הצוללת לא הסבירו איך יכלה צוללת שקועה במים להאזין לערוץ טקטי מסוים מתוך הערוצים האפשריים הרבים,¹³ שבהם דיברו טייסים ישראלים בעברית עם הבקרים האוויריים, שנמצאו הרחק מעבר לטווח קליטה כלשהי מגובה פני הים. זאת ועוד, בעומק המים הרדוד בסביבת אל-עריש וליד נקודת התקיפה, שום מפקד צוללת לא היה מפעיל את ספינתו; תרשומות ועדת החקירה כוללות נתונים על עומק של כ-60 מטרים.¹⁴

מה באשר לצוללות השונות, שכביכול היו שם? יומניהן ל-8 ביוני מציינים:

"אמברג'ק"	נקודה "מבצעים מיוחדים"
	1-8 ביוני מבצעים מיוחדים ¹⁵
"אנדרו ג'קסון"	1-13 ביוני "מבצעים מיוחדים" ¹⁶
"טרוטה"	מיקום בנמל
	קשורה/רתוקה בדופן שמאל לדופן ימין של יו.א.א.ס. "טיידוטר" (AD-31) ¹⁷
"רקווין"	8 ביוני 1967 – בנמל
	קשורה/רתוקה למצוף מס' 7 במעגן במפרץ סודה, כרתים. ¹⁸

מאחר ש"אמברג'ק" נמצאה בים התיכון והתייחדה בכך שזוהתה כ"צוללת המסתורין" בידי המספר הגדול ביותר של חסידי תיאוריית קונספירציות הצוללת, התקשר מחבר ספר זה עם אל"ם אוגוסטין אי. הובל, שפיקד עליה ב-8 ביוני 1967, ושאל האם יוכל לאשש את הטענה של הימאי הלא-מזוהה של "אמברג'ק", המוזכר בעמוד 64 בספרו של אנס. אל"ם הובל מסר את התצהיר הבא:¹⁹

אוגוסטין אי. הובל, צי ארה"ב (דימ'), לאחר שהושבע כחוק, העיד:

1. מגיש התצהיר מוסר תצהיר זה בהסתמכו על ידע אישי.
2. ביוני 1967 הוא היה בשרות פעיל בצי ארה"ב ושירת כמפקד יו.א.א.ס. "אמברג'ק" (SS-522), שפעלה בים התיכון בהתאם להוראה שקיבל ביוני 67 061140Z מאת CTF69 (מפקד שיטת צוללת 8).
3. הוא מודע לתקרית שהתרחשה אחר הצהריים ב-8 ביוני 1967, כאשר יו.א.א.ס "ליברטי" הותקפה בידי כוחות ישראלים ליד חוף סיני מול אל עריש, בנקודה לערך 31-23 N, 33-25 E.
4. ב-8 ביוני 1967 לא נמצאה יו.א.א.ס. "אמברג'ק" (SS 522) בטווח 100 מייל מיו.א.א.ס. "ליברטי" או ממוקמה המשוער 31-23 N, 33-25 E.

אם, כדברי אל"ם הובל, "אמברג'ק" לא נמצאה שם, הייתכן שזאת היתה צוללת אמריקנית אחרת?
ב-1967 פעלו הצוללות האמריקניות במסגרת שיטת צוללת 8, בפקוד תת-אדמירל מרמדיוק גרשם בין. הוא מסר תצהיר, שבו ציין:

מרמדיוק ג. בין, צי ארה"ב (דימ'), לאחר שהושבע כחוק, העיד:

5. מגיש התצהיר מוסר תצהיר זה בהסתמכו על ידע אישי.
6. ביוני 1967 הוא היה בשרות פעיל בצי ארה"ב כמפקד שיטת צוללות 8, ובמסגרת זאת פיקד על כל צוללות ארה"ב שפעלו בים התיכון.
7. הוא מודע לתקרית שהתרחשה אחר הצהריים ב-8 ביוני 1967, כאשר הותקפה יו.א.א.ס "ליברטי" בידי כוחות ישראלים ליד חוף סיני מול אל עריש, בנקודה לערך 31-23 N, 33-25 E.
8. למיטב זכרונו, לא היתה משימה כלשהי של צוללת כלשהי של ארצות הברית בסביבות "ליברטי" ב-8 ביוני 1967.²⁰

ב-26 באוגוסט 1998, שנים רבות לפני שיצר מחבר ספר זה קשר עמו, מסר תת-אדמירל בין היסטוריה שבעל-פה לד"ר דייוויד וינקר במרכז ההיסטוריה של צי ארה"ב (כיום פיקוד היסטוריה ומורשת של הצי). דבריו, המובאים בעמודים 74-75 של תרשומת דבריו, מאירי עיניים:

זה היה בזמן ש"ליברטי" הותקפה בידי הישראלים. לשיטת צוללות 8 היה לוח הסימון המבצעי השלם ביותר בכל הים התיכון, לרבות זה של מפקד הצי השישי, שהרי היינו חייבים ליידע את צוללות הטילים על כל תנועות הספנות. זה היה לאחר שאליס עזב. אני חושב שתת-אדמירל ביל מרטין היה אז מפקד הצי השישי. ידענו היכן נמצאת "ליברטי" וידענו מה היתה. כך שכולם באו למפקדת שיטת 8 צוללות לראות את לוח הסימון שלנו. אדמירל גריפין, אדמירל מרטין, ואנשי מבצעים שונים מהצי השישי, הכל ניסו להבין מה קרה. זאת היתה מין הפתעה בשבילי, שאותו מסך גדול שגודלו של קיר חדר זה... היה המקום היחיד בים התיכון, שבו הוצג הכל. זה גם גרם לנו בעיות, כי לפני שיכולנו להציג את הלוח היה עלינו להסיר את סימוני מיקום צוללות הטילים על מנת לא לחשוף את המדיניות המבצעית שלנו.

תמיד אאמין כי תקיפת "ליברטי" היתה טעות. היא לא היתה מכוונת. אני לא חסיד גדול של התנהלות הישראלים היום; הם יותר מדי שקועים בתוך עצמם ולא-אמינים בשיתוף הפעולה הבינלאומי שלהם, אבל מה שקרה עם "ליברטי" היה טעות שנעשתה בזמן החלפת משמרות של מפקד מבצעי.²¹

במכתב למחבר ספר זה מ-13 בינואר 2003, כתב תת-אדמירל (דימ') מרמדיוק בין:

הייתי מפקד שיטת צוללות 8 בים התיכון במשך שנתיים שהסתיימו ביולי 1967, מעט אחרי תקרית "ליברטי". זאת היתה תחילת פרישת צוללות פולאריס (אח"כ כונו SSBN) באזור. המדיניות המבצעית בתחום תנועות הצוללות באותו שטח-ים מוגבל יחסית היתה לדווח להן כל מה שאפשר על תנועת אוניות אחרות, מבלי לחשוף מאומה על תנועות הצוללות. באופן זה בדרך זו יכלו מפקדי הצוללות להימנע ככל שניתן מהתגלות במהלך שיוטם בים התיכון. כתוצאה מכך ניהלה מפקדת שיטת צוללות 8 את לוח הסימון המבצעי האמריקני השלם ביותר לפעילויות ימיות באזור. לוח הסימון כיסה קיר שלם, כ-5 על 4 מטרים. היינו מעודכנים בתנועות "ליברטי". ידענו מה היא היתה וסימנו אותה על לוח הסימון שלנו בסימון מיוחד.

בתביעה על פי תקנת חופש המידע מ-21 בינואר 2003 – "א. ג"י קריסטול נ' הסוכנות לביטחון לאומי" – בפסיקה 2 של התלונה מצוינים 3 פריטים ספציפיים. התובע הגיש בקשה ספציפית ל-NSA על פי התקנה לחופש מידע במכתב מ-26 אפריל 2001, שהעתקו מצורף כמוצג A. בקשת התובע היתה לקבל גישה לקלטות, להקלטות, או לתיעוד אלקטרוני או כתוב של מעקב אחרי תשדורות רדיו גלויות, שנעשו או שיוטו ב-8 ביוני בידי יו.א.א. "ליברטי", יו.א.א. "אמברג'ק", ומטוס EC-121 במשך פעילותם במזרח הים התיכון. חשוב לציין, כי התובע לא ביקש חשיפת מידע ביחס לסוג הציוד שנעשה בו שימוש או של שיטות העבודה של יצירת התשדורות המתועדות. אדרבה, בקשות התובע הוגבלו אך ורק לזיהוי וסקירה של תשדורות שכבר נחשפו לציבור ברדיו גלוי ו/או לחומרים המציגים את קיומן של תשדורות אלה – שאין לאף אחת מהן פטור מחשיפה.²²

התשובה לתלונת התובע, שהוגש בידי פרקליט ארצות הברית מטעם הסוכנות לביטחון לאומי ב-3 ביולי 2003, אישרה שחרור של "ההקלטות והתרגומים לאנגלית האמיתיים (לרבות סיכומים של תרגומים אלה) המתייחסים לתקרית 'ליברטי'", בתגובה לשתי הבקשות האחרות ציינה:

21. הנתבע מודה כי יו.א.א. "ליברטי" לא איתרה, קיבלה, או הקליטה ב-8 ביוני 1967 תשדורות כלשהן שאליהן מתייחס התובע.

25 הנתבע מודה כי ל-NSA אין קלטות, הקלטות, או תיעוד אחר, אלקטרוני או כתוב, על מעקב של תשדורות קול תג"ם/תא"ג או תדר גבוה שנעשו או יורטו ב-8 ביוני 1967 בין 1100Z ו-1300Z ונאספו בידי יו.א.א. "אמברג'ק".²³

האם ייתכן, כי הפריסקופ היה של צוללת סובייטית? התפרסם סיפור, כי היתה צוללת סובייטית, גוף מספר K-172 (מסוג ECHO II לפי סיווג נאט"ו), במזרח הים התיכון.²⁴ מחבר הסיפור הוא ניקולאי צ'רקשין, שתואר כאלוף-משנה בצי הסובייטי ומחבר בנושאים ימיים. תוכן המאמר הוא ראיון עם תת-אדמירל (מיל') ניקולאי ששקוב, שתואר כמפקד הצוללת, והבהיר כי מיקם את צוללתו "ליד חופי סוריה, שהיו אזור הפעולה העיקרי שלי" – במרחק של כמעט 200 מייל מאתר תקרית "ליברטי", ומכאן שהצוללת של אל"ם ששקוב לא יכלה להיות שם. הוא המשיך וציין, כי האמריקנים "חיפשו אחר מערך תת-ימי סובייטי שלם, אבל למעשה רק K-172 שלי היתה שם."

סיפורו של ששקוב מעלה יותר שאלות מתשובות. הוא אמר כי נמצא ליד חופי סוריה וקרוב במידה מסוכנת ל-3 נושאות מטוסים אמריקניות – "אמריקה", "פורסטל" ו"אנטרפרייז", שאת כולן תיאר כנושאות מטוסים גרעיניות.²⁵ לאמיתו של דבר, ביוני 1967 רק נושאות המטוסים "אמריקה" ו"סרטוגה" של הצי השישי היו בים התיכון באותו זמן, ונמצאו במרחק 500 עד 600 מייל ממערב ל"חופי סוריה". ייתכן שאפשר לסלוח לששקוב על שסבר כי הנושאות "גרעיניות", אם כי "אמריקה" ו"סרטוגה" לא הונעו בדלק גרעיני. מכל מקום, הוא תיאר את משימתו כשיגור 8 טילים גרעיניים P-6 (SS-N-12) לישראל כדי להשמידה עם "8 הירושימות מינימום" במקרה של מתקפה אמריקנית או ישראלית על "סוריה הידידותית". ב-10 ביוני 1967 אכן תקפה ישראל את סוריה וכבשה את רמת הגולן, אבל ברור כי ששקוב לא ירה 8 טילים גרעיניים על ישראל.

המחבר צ'רקשין כתב עוד, שהאירועים התרחשו "ערב או במשך פסח 1968",²⁶ כמעט שנה לאחר מלחמת 1967. הייתכן כי צ'רקשין זכר אירוע ממלחמת 1973? הוא ציין כי ב-1967-68 "האזור המסוכסך ביותר על כדור הארץ היה אז, מזרח הים התיכון, זירת העימות הערבי-ישראלית".²⁷

בכל הכבוד הראוי, יש לומר שסיפורו של ששלוש אינו מספק ראיות על הימצאות צוללת סובייטית בטווח עין של "ליברטי" ב-8 ביוני 1967. קשה, אם לא בלתי אפשרי, להוכיח דברים על דרך השלילה, כלומר שלא נמצאה צוללת אמריקנית כלשהי באזור. לפיכך ראוי לגרוס, שחובת ההוכחה כי צוללת אכן נמצאה שם, וחובת המצאת ה"ראיות" – קלטות, תמונות, סרטים, יירוטים – היא על מציג טענה זו, שב-40 השנים האחרונות הועלתה רק בסיפורי שמועות. פיסת הראייה התיעודית האמינה היחידה בנושא זה עד היום היא תזכיר בן עמוד אחד של ועדה 303, הרחוק מאוד מלהוכיח משהו. כל הראיות הזמינות קובעות, כי ב-8 ביוני 1967 לא פעלה צוללת כלשהי בסביבת התקיפה על "ליברטי".

- 1 מזכר של המועצה לביטחון לאומי מ-28 בדצמבר 1955 מאת המזכיר האקזקוטיבי מציין: "הנשיא אישר היום את שינוי... NSC 5412/1", שהקים את "קבוצה מיוחדת 5412", והפיץ את הנחיית המועצה לביטחון לאומי על פעולות חשאיות, NSC 5412/2. ראו תיקי ביטחון לאומי NSC 5412/1, NSC 5412/2; שניהם סווגו "סודי ביותר" במקור וסיווגם הוסר ב-1977. ספריית לינדון בינס ג'ונסון, אוסטין, טקסס.
- 2 מזכר על נייר מכתבים של הבית הלבן בחתימת מק'גורג' בנדי (אז היועץ לביטחון לאומי לנשיא ג'ון פ. קנדי). סיווג המסמך הוסר ב-5 בצמבר 1987. ספריית לינדון בינס ג'ונסון, אוסטין, טקסס.
- 3 אנס טוען, כי ראיין את גנרל סטיקלי וכי נאמר לו "שתפקידו אצל ראשי המטות המשולבים היה להשיג אישור של מיזמים כאלה מהרשויות המתאימות. הוא היה מעורב בנדיר במיזמים עצמם. הוא לא זכר דבר על FRONTLET 615". James M. Ennes Jr., "USS Liberty: Periscope Photography May Finally Reveal Truth," *Washington Report on Middle East Affairs* 26, no.1 (June/July 1997), 19-20.
- 4 וייליאם ברו היה ראש מחלקת ב-CIA ומאוחר יותר מפקח כללי של הסוכנות. הוא עסק במיזמים סביב הפלת שלטון סלבדור איינדה בצ'ילי. ספק, אם לפריט 2 המצוין במזכרו יש קשר כלשהו לצוללת בים התיכון.
- 5 תיק ביטחון לאומי, תיקי הוועדה המיוחדת של NSC "ליברטי", תיבה 10, ספריית לינדון בינס ג'ונסון.
- 6 James M. Ennes Jr., *Assault on the "Liberty"* (New York: Random House, 1979).
- 7 James M. Ennes, Jr., "USS Liberty: Periscope Photography May Finally Reveal Truth"
- 8 Russell Warren Howe, "Weapons", (Garden City, New York: Doubleday, 1980). האו טוען, שיו.אס.אס "אנדרו ג'קסון" נמצאה 61 מטרים מתחת ל"ליברטי" בשעת התקיפה. יומן הסיפון של "אנדרו ג'קסון" מציין רק שמ-1 באפריל ועד 30 ביוני 1967 היא סופחה לצי האטלנטי ופעלה מרוטה, ספרד.
- 9 יומן הסיפון של יו.אס.אס "טרוטה" מציין, שב-8 ביוני 1967 היתה בנמל במפרץ סודה, כרתים, "רתוקה דופן אל דופן ימין של יו.אס.אס 'טיידוטר' AD 31".
- 10 יומן הסיפון של יו.אס.אס "רקווין" מציין, שב-8 ביוני 1967 עגנה במפרץ סודה, כרתים, "רתוקה למצוף מס' 7 במעגן במפרץ סודה, כרתים."
- 11 James M. Ennes, Jr., "USS Liberty: Periscope Photography May Finally Reveal Truth"
- 12 אנטנה בגובה פני הים יכולה לקלוט תשדורות בגובה פני המים ממרחק עד 2 מייל בקו ראייה. שידורים ממטוס מגביה-עוף יכולים להיקלט ממרחק גדול יותר. אף על פי כן, כמה מחברי תיאוריות קונספירציה טוענים שקלטו מגובה פני הים, או בסמוך לו, תשדורות בקרי קרקע ישראליים ששודרו מישראל, מרחק מיילים רבים משם - עובדה בלתי אפשרית פיזית. למשל, אל"ם ריצרד בלוק טוען כי היה בשרות פעיל במרכז הסיור 6931 בכרתים, במרחק למעלה מ-500 מייל ממקום התקרית, שם שמע יירוטים בזמן אמיתי. כאשר נשאלו אחרים, שטענו כי שמעו את היירוטים בזמן אמיתי הרחק בווייטנאם או בארצות הברית, איך הבינו את היירוטים בעברית, שינו את סיפוריהם ואמרו שקראו תרגומים בטלטייפ של היירוטים בזמן אמיתי.
- 13 קיימים 600 תדרי או ערוצי תג"ם (118 מ"ה עד 132 מ"ה) ולמעלה מ-1,930 תדרי או ערוצי תא"ג (225 מ"ה עד 418 מ"ה).
- 14 תרשומת ועדת חקירה של צי ארה"ב, עדות סגן ל. פיינטר, 59/164/164.
- 15 יומן הסיפון של יו.אס.אס "אמברג'ק" מ-9 ביוני 1967, מתויק בפקודת ההיסטוריה והמורשת של הצי (NHHC).

-
- 16 יומן הסיפון של יו.אס.אס "אנדרו ג'קסון" מ-8 ביוני 1967, מתוּיֵק ב-NHHC.
- 17 יומן הסיפון של יו.אס.אס "טרטה" מ-8 ביוני 1967, מתוּיֵק ב-NHHC.
- 18 יומן הסיפון של יו.אס.אס "אמברג'ק" מ-9 ביוני 1967, מתוּיֵק ב-NHHC.
- 19 התצהיר המקורי של אל"ם האבל מתוּיֵק בבית המשפט המחוזי במחוז הדרומי של פלורידה. ניתן לצפייה ב: *The Liberty Incident*, www.thelibertyincident.com, תצהיר מפקד "אמברג'ק".
- 20 התצהיר המקורי של תת-אדמירל בין מתוּיֵק בבית המשפט המחוזי במחוז הדרומי של פלורידה. ניתן לצפייה ב: *The Liberty Incident*, www.thelibertyincident.com, תצהיר מפקד שייטת צוללות 8 (COMSUBFLOT8).
- 21 תת-אדמירל מרמדיוק גרשם בין, היסטוריה שבעל-פה, 26 באוגוסט 1998, NHCC, 75.
- 22 ראו תרשומת של בית המשפט המחוזי במחוז הדרומי של פלורידה, תיק 03-20123-CIV-HUCK, א.ג'יי קריסטול
נ. NSA
- 23 שם.
- 24 Nikolai Cherkasin, "On Moscow's Orders," *Russian Life*, October 1996, 13 (originally published in *Russian in Rodina*).
- 25 שם, 14.
- 26 פסח 1968 חל בין 12-20 באפריל.
- 27 Cherkashin, *On Moscow's Orders*, 13.